

RESSENYA A JACOB MOMPÓ, *CONVERSOS VALENCLANS I INQUISICIÓ. EXPERIÈNCIES VITALS D'UNA MINORIA PERSEGUIDA (1481-1521)*, VALÈNCIA, PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA, 2022, 145 pp., ISBN: 978-84-1118-079-5

REVIEW TO JACOB MOMPÓ, *CONVERSOS VALENCLANS I INQUISICIÓ. EXPERIÈNCIES VITALS D'UNA MINORIA PERSEGUIDA (1481-1521)*, VALÈNCIA, PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA, 2022, 145 pp., ISBN: 978-84-1118-079-5

RAMON MORA GALBIS
ramonmoragalbis@hotmail.com

Universitat de València

Gràcies a les línies de recerca de distints projectes d'investigació, els estudis sobre minories històricament marginades han fet darrerament un salt quantitatiu i qualitatiu quant a les publicacions que hi tenen a veure. És una sort, per tant, aquesta puixança de treballs sobre minories religioses, ètniques, sobre individus perseguits per la seua orientació sexual, o sobre la violència exercida contra les dones. I pel que fa als conversos, i més concretament, als conversos valencians, recentment ha vist la llum el llibre que aquí ressenyem, a càrrec de Jacob Mompó, sorgit de les premses de Publicacions de la Universitat de València.

En aquest sentit, Mompó, tal com s'indica en la solapa del volum, és membre d'un d'aquests projectes sobre marginalitat a què ens referíem adés, «Biografies marginals: violència, sexe, gènere i identitat. Edició i anàlisi de fonts documentals valencianes de l'Època Foral», concedit pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats. Es tracta d'un projecte ben actiu en què l'autor ressenyat ha participat amb treballs que se centren en les experiències vitals de personatges anònims que formaren part d'aquests col·lectius marginals, com per exemple heretges, sodomites, blasfems, supersticiosos o sacrílegs. I ara, en el darrer dels seus treballs, ens ofereix una mostra d'aplec documentals que ens permeten de penetrar en la quotidianitat d'aquelles famílies de conversos valencians que hagueren de fer front a les persecucions inquisitorials, un treball que en 2021 va ser mereixedor del *Premi Joan Coromines d'Investigació Filològica, Històrica o Cultural*, que cada any convoca la Societat Coral el Micalet.

Al llibre que avui ressenyem, *Conversos valencians i Inquisició. Experiències vitals d'una minoria perseguida (1481-1521)*, està encapçalat per un pròleg del professor Vicent Josep Escartí, en què incideix en la importància d'aquests tipus de treballs focalitzats en la marginalitat, en les històries de vida. Per a Escartí, aquesta mena de treballs «reporten experiències i circumstàncies que varen afectar persones i que, situades en un entorn concret, en un àmbit específic temporal, espacial, social, etc., poden esdevenir una mostra evident de com va ser aquell [temps] per a determinats grups socials»; uns col·lectius «units en bona mesura pel fet de trobar-se, per a bona part de la historiografia tradicional, en allò que podríem denominar els marges de la Història».

Si ens centrem ara en el contingut del llibre, Mompó l'ha estructurat entorn dos grans blocs. En el primer, titulat «De l'arribada a l'expulsió. El trist camí dels jueus» (pp. 17-40), l'autor ens situa en context i explica des de l'arribada incerta de les primeres comunitats jueves a la península Ibèrica fins a l'expulsió de 1492. Hom pot albirar, en aquesta primera secció, que la vida al si de les distintes comunitats jueves no fou, ni de bon tros, fàcil. En aquest sentit, Mompó constata que aquella mirada tradicional amb què es pretenia mostrar la península Ibèrica com el cresol de les tres cultures mai no fou tan idíl·lic com s'ha volgut definir, i que la convivència, per tant, entre jueus, musulmans i cristians no va estar mai exempta de tensions polítiques, socials i culturals; ni, tampoc, de violència ni de persecucions sanguinàries.

Encara en aquesta secció inicial, Mompó detalla el context en què tingué lloc l'atac massiu a les jueues de les principals ciutats; una onada d'intolerància religiosa que, iniciant-se a Sevilla el 1391, es propagà arreu del territori peninsular. Com a conseqüència, s'esborraren del mapa la majoria dels calls de les principals ciutats. En el cas concret de la Corona d'Aragó, la fam, les guerres i les epidèmies, com la pesta de 1348, ajudaren a forjar en l'imaginari col·lectiu, la figura estereotipada d'uns jueus considerats com els culpables de totes les calamitats.

Al llarg d'aquest camí inicial traçat per Mompó, es detalla la instauració de la Inquisició moderna als territoris de la monarquia hispànica. En aquest apartat, l'autor explica els inicis del tribunal del Sant Ofici, instaurat primerament a Castella, i, després, a la resta dels territoris de la monarquia. Així,

els Reis Catòlics disposaren d'un formidable aparell de centralització, iniciat, en primer lloc, per a solucionar el "problema jueu"; en acabant, desapareguda la capa social conversa, hagué de dirigir la seua mirada a altres col·lectius, com els moriscos, però també a sodomites, fetillers, blasfems, bruixes o sacrílegs. Tanmateix, per a l'autor «el més important no eren les creences d'aquella gent, al cap i a la fi, la majoria es mostraven públicament [...] com a vertaders creients cristians, sinó l'eliminació d'un grup social que "destorbava"». Efectivament, «la creació de llistes de possibles heretges durant els edictes de gràcia, la confecció de censos de conversos i, sobretot, la privació de beneficis i dignitats als fills i als descendents pels presumptes delictes comesos pels pares no semblen mesures preses únicament per combatre el crim d'heretgia». D'aquesta manera, Jacob Mompó referencia la importància que tingueren els primers edictes de gràcia pel que fa a etiquetar, identificar, els conversos, els quals, temerosos de les represàlies, mantenien en secret les seues creences. I així, el sistema dels edictes de gràcia propicià que els conversos que s'hi acollien delataren els seus familiars, amics, coneguts i, també, enemics. Així doncs, «el destí dels acusats, i també dels seus descendents, quedava marcat per la circumstància d'haver sigut processats».

En la segona part del llibre, «Històries de vida. Alguns casos de conversos processats», l'autor ens ofereix un tast documental que recull informació processal sobre deu casos particulars de famílies de conversos valencians. Es tracta d'un aplec documental que ens permet introduir-nos en el dia a dia d'aquelles famílies i poder copsar-ne els costums, les festes, les tradicions, les inquietuds culturals; però, sobretot, la por que degueren sofrir aquells individus. En aquest sentit, la documentació treballada permet introduir-nos de ple en la vida quotidiana dels protagonistes, més que no estrictament en el desenvolupament dels judicis a què s'enfrontaren. Abans, però, en un apartat introductori, l'autor reflexiona al voltant de la documentació aportada, això és, processos incoats en el tribunal de la Inquisició de València, contra conversos, en un moment en què la minoria ja estava gairebé integrada en la societat. Una integració tràgicament truncada per la Inquisició, que feu desaparèixer aquell estrat social.

Per tant, tots els processos que hi aporta s'ubiquen en els moments inicials de la Inquisició a València, i ens aproximen a les experiències vitals de deu famílies valencianes de conversos. Es tracta de casos heterogenis quant a la condició social dels protagonistes, atés que trobem individus que ocupen des de posicions marginades, com ara criats o esclaus; passant per artesans, metges, botiguers o notaris, fins a integrants de les elits mercantils europees d'aquella època, com per exemple la família dels Roís. Però absolutament tots compartiren el fet comú d'haver-se vist perseguits per la Inquisició per mantenir, al si del nucli familiar, unes tradicions o creences distintes de les de la majoria.

El llibre acaba amb un *Epíleg*, en què Mompó reflexiona sobre les dificultats que han sofert els jueus, i després el col·lectiu dels conversos; igualment, sobre la implantació de la Inquisició. Finalitza l'autor amb una reflexió al voltant del tractament que ha rebut la Inquisició en el que hom ha convingut d'anomenar la llegenda negra espanyola: «Probablement, la propaganda al servei dels estats als quals interessava la dita llegenda n'exagerà les xifres. Però tampoc hem de traslladar-nos

a l'altre extrem i blanquejar una institució que, creada sota l'empara —i amb l'excusa— de la religió, resultà ser un instrument monàrquic implacable de repressió social».

Finalment, *Conversos valencians i Inquisició. Experiències vitals d'una minoria perseguida (1481-1521)* resulta un treball interessant per a l'estudi de la minoria dels conversos, amb un recull d'experiències que ens permeten traspasar els murs dels protagonistes i endinsar-nos en les seues llars, en els seus costums, i comprendre millor allò que sempre ha mogut les passions humanes: l'amistat, l'odi i l'amor; però també la venjança i la intolerància. I, sobretot, és una mostra més de la riquesa que hom pot extreure de la documentació processal, que cal continuar exhumant per a conèixer millor la història de les mentalitats i avançar així en l'estudi dels distints col·lectius històricament marginats.